

DAIVA KARDELYTĖ-GRINEVIČIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: dialektologija, tarmių morfologija ir semantika.

DĖL ILIATYVŲ *LAUKAN*, *LAUKUOSUN* SEMANTIKOS RYTŲ AUKŠTAIČIŲ VILNIŠKIŲ ŠNEKTOSE

On the Semantics of Illatives
laukan, *laukuosun* in the Subdialects
of the Eastern Aukštaitian of Vilnius

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje remiantis referencinės lingvistikos teoriniais principais aptariami lekšemos *laukas* iliatyvo formų *laukan*, *laukuosun* rytų aukštaičių vilniškių šnektose semantikos ypatumai. Keliami klausimai: a) kuo skirtinguose kontekstuose vartojami lekšemos *laukas* iliatyvai skiriasi nuo apibrėžtos šios formos funkcijos ir b) ar iliatyvo kaip paradigminio linksnio reikšmė skiriasi nuo pagrindinių lekšemos *laukas* reikšmių. Taip pat aptariamas vienaskaitos iliatyvo *laukan* prieveiksmėjimo klausimas.

ANNOTATION

Based on the theoretical principles of reference linguistics, the article discusses the semantic peculiarities of the lexeme *laukas* illative forms *laukan*, *laukuosun* in the subdialects of the Eastern Aukštaitian of Vilnius. It brings forward several questions: a) how the illatives of the lexeme *laukas* used in different contexts differ from the defined function of this form and b) whether the meaning of the illative, being a paradigmatic case, differs from the principal meanings of the lexeme *laukas*. It also discusses the issue of adverbialization of the singular illative *laukan*.

ESMINIAI ŽODŽIAI: rytų aukštaičiai vilniškiai, iliatyvas *laukan*, *laukuosun*, iliatyvo semantika, iliatyvo prieveiksmėjimas.

KEYWORDS: Subdialects of the Eastern Aukštaitian of Vilnius, illative *laukan*, *laukuosun*, illative semantics, illative adverbialization.

Iš keturių postpozicinių lietuvių kalbos vietininkų (inesyvo, arba vidaus esamojo, iliatyvo, arba vidaus einamojo, adesyvo, arba pašalio esamojo, ir aliatyvo, arba pašalio einamojo) dabar tarmėse tevertojami inesyvas ir iliatyvas. Inesyvas būdingas visoms tarmėms, iliatyvas gyvas pietų bei rytų aukštaičių šnektų plote, Gervėčiuose dar pasitaiko ir aliatyvo formų (žr. LKA III 48–56; 72–78, žemėl. 44, 45, 46, 47, 48, 67, 68, 69, 70).

1. Lietuvių kalbos postpozicinių vietininkų susidarymo ir raidos klausimai išsamiai aptarti, apie tai yra rašęs ne vienas kalbininkas. Bendrinės kalbos vietininkus analizavo Adelė Laigonaitė (1957a: 21–39). Kalbamųjų formų susidarymą ir funkcionavimą tarmėse aprašė Zigmąs Zinkevičius (1966: 200–203; 1980: 253–263; 1982: 21–38). Remdamasis įvardžiais ir senųjų raštų medžiaga postpozicinių vietininkų kilmę bei raidą tyrė Albertas Rosinas (1995: 53–76; 2000: 272–273; 2001a: 173–183; 2001b: 136 tt.). Išsamiai tyrinėjami senųjų raštų postpoziciniai vietininkai (žr. Gelumbeckaitė 1997: 179–202, Kavaliūnaitė 2003: 33–49, Žilinskaitės 2010 ir kitus šių kalbininkų darbus). Tačiau semantinei minėtųjų formų analizei kol kas dėmesio skiria tik pavieniai kalbininkai (žr. Žilinskaitė 2010 ir kt. darbus, kur novatoriškai analizuojami senųjų raštų vietininkai).

Šiame straipsnyje taip pat bandoma eiti semantiniu vietininkų analizės keliu. Tiksliau sakant, čia aptariama leksemos *laukas* iliatyvo formų rytų aukštaičių vilniškių šnektose vartojimo specifika ir diskutuoti klausimai. Iliatyvus *laukan*, *laukuosun*¹ jau yra aprašę keletas kalbininkų. Daugiausia dėmesio skirta minėtosios formos prieviksmėjimo problemai (Laigonaitė 1957b: 35tt, Mikulskas 2003: 71–96, Lipartė 2000: 144–152). Semantiniu aspektu tiriamųjų iliatyvų vartojimo atvejus rytų aukštaičių vilniškių šnektose magistro darbe yra trumpai apžvelgusi Justina Petkelytė (2010: 17–20).

2. Aprašant tiriamąjį objektą remiamasi referencinės lingvistikos principais. Referencijos sritis yra kalbinės išraiškos santykis su tikrove. Referenciniai mechanizmai leidžia susieti kalbinius panešimus ir jų komponentus su nekalbiniais objektais, situacijomis, įvykiais, faktais, daiktų padėtimi realiame pasaulyje. Kalbant apibendrintai, referencija – tai santykiai su individualiais, kaskart naujais objektais, situacijomis. Todėl referencija orientuota ne į žodžius ir kalbinę išraišką, o į jų panaudojimą kalboje – kontekstuose, jų komponentuose (Padučeva 2001: 7–8).

Viena iš referencinės lingvistikos sričių yra erdvės ir vietos tyrimai. Erdvės referencijai rūpi, kokį ryšį kalbinė išraiška turi su erdviniais santykiais. Vietos re-

---

¹ Tiriamosiose šnektose vartojama viena vienaskaitos iliatyvo forma *laukan*. Daugiskaitos iliatyvo formos įvairuoja, esama variantų *laukuosun*, *laukuosan*, *laukuosna*. Aptariant pasirinkta vartoti daugiskaitos iliatyvo forma *laukuosun*. Semantinei analizei morfologiniai variantai nėra aktualūs, todėl plačiau šiame straipsnyje jie nebus aptariami. Dėl tos pačios priežasties neanalizuojami ir fonetiniai variantai.

ferencija apima daikto arba situacijos buvimo / vykimo vietą (siaurąja prasme), krypties referenciją (t. y. judėjimą iš vienos vietos į kitą) ir santykius su lokaliu išėjimo tašku (plg. X atvyksta / išvyksta iš Y). Skiriama statinė (vok. *Positionierung*) ir dinaminė (vok. *Direktionalisierung*) erdvės referencija (plačiau žr. Vater 1996: 41; 2005: 71; 113–130). Pirmuoju atveju analizuojama referento pozicija (vieta, lokacija), antruoju – jo judėjimas iš vienos vietos į kitą.

Lietuvių kalboje referento buvimo vietą reprezentuoja inesyvo, o jo judėjimo erdvėje kryptį – iliatyvo linksnis ir prielinksninės konstrukcijos, pvz.: *esu miške : einu į mišką, einu miškan; gyvenu mieste : važiuoju į miestą, važiuoju miestan; sėdžiu laive : lipu į laivą, lipu laivan* ir kt.

3. Norint aiškiau parodyti leksemos *laukas* funkcionavimą rytų aukštaičių vilniškių šnektose, pirmiausia pateikiamos pagrindinės čia vartojamos minėtosios leksemos reikšmės. Apsibrėžiant jų eksplikacijas remtasi LKŽe pateiktomis formulotėmis, tačiau jos pakoreguotos atsižvelgus į turimą tarminę medžiagą.

- (1) 'dirbama žemė, pasėlių plotas': *nù_tai pavá.sari._jáu kàp | in_trá.kta.řu. pradieĩm jáu dí.rp(t) ti.ná.ĩ laukùs nu_balañ.ze. mẽ.nasi. | tai_tadù jáu víenu.karř.(d) dúdava. vá.lgi.ř pietú.*² || (A. G., 1936, Bėcionys³); *visakàs vř.rai dalř.giem visùs laukùs | niėkur nelĩ.gdavá. niėkas nešiená.uta | visuř. sutvařkř.ta | visakàs nù.-imta | ví.saz deř.řus | i_pasė.ta | i_nù.-imta* || (M. R.-G., 1933, Rimšėnai).
- (2) 'atvira lygi dažniausiai tuščia vieta': [zuikelių] *gal_ĩř i_dabar | àš_kap nestu.sáu_gi laukaĩ.s | tai_nežináu. || nežináu. || e._bù.dava. kap_maži bù.ųa.m | tai_bù.dava. aĩ.nam špici.-ė.lei įėška.tie* || (P. V., 1925, Didžiasalis); *cė_tai ká.imaz bù.ųá. *kiñũ.nai | a._tadù tĩ skaĩ.ta.s ká.imi bù.ųá. | bù.ųá. | řř.s laukaĩ._gi bù.ųá.* || (ž.: *laukù. pavadi.nimas*) *i_tušs laukuš(s) skaĩ.ta.s | i_pavadi.nimas || išėĩ.na tá.láu.ka. | và_tai *meř.gaušũne. | tĩ skaĩ.ta.s | *vaikř.ne.s visà.t._pũ.se.* || (ž.: *raĩ.sta.*) *nu_tadù raĩ.sta. | kur_á.žeru. ú.turau | raĩ.s taz bù.ųá. á.žeru || ti.ná.ina.s skaĩ.ta.tas_á.žeras | tai_ĩ.škirsta bù.ųá. | laukù. laukù. pavadi.nimas_va* || (J. B., 1923, Kiniūnai).
- (3) 'vieta po atviru dangumi; oras': *bù.ųá. skani dúona labaĩ. || tai._gi kai_kėpa dúonu. | tai_nèt laukì kvãpas irà dúoná.s* (S. C., 1923, Barkuškė); *e._mùr.su. piřkė nemaža bù.ųa. | tai_mùr š piřkũ_ĩ_gi cė_ĩ telefuž.nus uñsĩ.vede. gi_cė visã_kì_gi kariniņ.kai* || [tai jie buvo jūsų pirkioj?] *cė. mùr.su. e._mė.s lun---* | *laukì bù.ųa.m visì* || (O. Š., 1927, Maldenėnai).

Taigi leksema *laukas* rytų aukštaičių vilniškių šnektose turi tris pagrindines reikšmes. Gyvai vartojamos visos paradigminės tiriamosios leksemos formos, taip pat ir iliatyvai.

² Tarminiai pavyzdžiai sutranskribuoti pagal dinaminės sinchronijos principus, t. y. taip, kaip informativai ištaria, o ne kaip turėtų būti.

³ Po pavyzdžio, skliausteliuose, nurodomos pateikėjo vardo ir pavardės pirmosios raidės, gimimo metai ir gyvenamoji vieta.

4. Aptariant rytų aukštaičių vilniškių leksemos *laukas* iliatyvo formas remiamasi pastaruoju metu kalbotyroje vyraujančia nuomone, jog analizuojant atskirus gramatinius ar leksinius vienetus be galo svarbi kontekstinė informacija (plg. Kleinas 1990: 9 tt, Mikulskas 2003: 71–96 ir kt.). Pasak referencinės lingvistikos atstovo Wolfgango Kleino (1990: 9 tt), kalboje gausu pasakymų, kurių konvencionali reikšmė atrodo tarsi tuščia vieta (sistemos spraga), ją užpildyti galima tik remiantis kontekstu. Autorius kalba apie kontekstinę integraciją: kalbėtojas ir klausytojas atskirų pasakymų reikšmę turi tinkamu būdu susieti su kontekstine informacija, kad kalbėjimo aktu būtų pasiektas tikslas perduoti informaciją. Kontekstas modifikuoja leksemų referencinę aplinką. Aptariant leksemos *laukas* iliatyvų semantiką kontekstinė informacija taip pat neabejotinai lemia labai daug.

Dar vienas tiriamosios formos analizei svarbus aspektas yra iliatyvo linksnio funkcija. Mokslinėje literatūroje jos apibrėžimai nėra vienodi. Vienur apibendrin-tai teigiama, jog iliatyvu nusakoma veikėjo ar veiksmo judėjimo kryptis (Zinkevičius: 1966, 200), kitur – kad ši forma vartojama reiškiant veiksmo kryptį į daikto vidų, į tam tikrą vietą (LKE: 1999, 250). Iš pateiktų *laukas* reikšmių eksplikacijų matyti, jog šios leksemos iliatyvu reiškiamą veiksmo kryptį nebūtinai yra į daikto vidų ar tam tikrą vietą. Vadinasi, iliatyvas gali nurodyti veiksmo kryptį tiek į daikto vidų, tiek ir į atvirą erdvę. Apibendrintai galima sakyti, kad iliatyvas turi tik vieną funkciją – nurodo vienos ar kitos krypties judėjimą. Kontekstai, kuriuose iliatyvo forma vartojama, gali vienaip arba kitaip modifikuoti jos reikšmę, suteikti vienokį ar kitokį atspalvį. Šiame straipsnyje ir bus bandoma aptarti: a) kuo skirtinguose kontekstuose vartojami leksemos *laukas* iliatyvai skiriasi nuo apibrėžtos šios formos funkcijos ir b) ar iliatyvo kaip paradigminio linksnio reikšmė skiriasi nuo pagrindinių leksemos *laukas* reikšmių.

5. Išanalizavus rytų aukštaičių vilniškių tarminę medžiagą, imtą iš rytų aukštaičių vilniškių duomenų bazės (RAVDB) ir kitų nepublikuotų transkribuotų šaltinių bei įrašų⁴, išskirtinos kelios tiriamosios leksemos iliatyvo formų reikšmės variacijos, išryškėjančios iš konkrečių kontekstų.

5.1. Pirmoji aptariamųjų pavyzdžių grupė:

- (4) *e_cì gi.vėnà. ré.iške | v́ras nu_i_žmònà | dviese | vaikūr nebù.ųà. | nù išėi.na v́ras laukañ. | gi_ti_šiená.uč kaip_i_visì gi_v́rai bù.dauà. gi anksčáũ. | e_móteris liėka namiē ||* (K. Č., 1934, Naujasalis);
- (5) *mɔ mà liėka namuōs ruōše vá.ġgič | mè(s) sá.ula. neteké^(l) išėi.nam papjá.unam iki_aštuo-nūr ka.kūr vá.lundu. | tadù grĩ štam namã_jáu | pú.sri.čú(s) suvá.lga.m || tadù_jáu kap_iš-ėĩ.nam | tai_iki pirmã.s vá.landa.s || pirmã.ĩ vá.landa.ĩ pietai. || ě.jáu pá_piecei bú.da.ų^a*

⁴ Kadangi ne visi įrašai yra išklausyti, paliekama prielaida, kad padarytos išvados gali būti tikslintinos.

piņķūr vā.landu. | tai_ú.n á.īneša laukañ || tēp_me(s) susē dam pavá.lgā.m || (V. Ž., 1924, Mēčionys);

(6) *gī.me. dvī likta. rukpjūr čē. | e._taigī linūs tik_rá.udava. rukpjūr ti. | tai_māš aš_pa.rā(s) sá.vaiču. nusi.nešāu tī laukañ. ||* (S. Š., 1926, Liepiškės).

Visuose pavyzdžiuose išskirtinas tas pats referentas – vienaskaitos iliatyvas *laukan*. Pateiktuose kontekstuose skiriasi referencinė aplinka, kuri ir nurodo, kas konkrečiai kiekvienu atveju tiriamąja forma įvardijama. (4) ir (5) sakiniuose referencinę aplinką apibrėžia daiktavardis *namai*, veiksmažodžiai *išeiti* ir *šienauti* (4), *pjauti* ir *atnešti* (5). Subjektas juda iš uždaro erdvės (namų) į atvirą erdvę (lauką) turėdamas tikslą atlikti tam tikrą fizinį darbą (šienauti, pjauti, kažką nunešti). (6) pavyzdyje vieta, iš kurios judama, nėra įvardyta, bet referencinė aplinka nurodo, jog į atvirą erdvę taip pat judama turint tikslą – rauti linus. Kontekstinė informacija parodo, jog minėtuose pavyzdžiuose forma *laukan* suvokiama kaip vienokiu ar kitokiu būdu dirbamas žemės plotas. Taigi čia iliatyvas savo reikšme nesiskiria nuo trečiame skirsnyje pateiktos pirmosios leksemos *laukas* reikšmės. Iš šio tipo pavyzdžių matyti, jog iliatyvo funkcija čia yra žymėti judėjimą iš uždaro ar numanomos erdvės į atvirą erdvę.

Iš kontekstų taip pat išryškėja tiriamąją referento reikšmę apibūdinančios opozicijos:

+ konkretus : - abstraktus / - neturintis ribų : + turintis tam tikras ribas / - uždaras :
+ atviras / + būdinga tam tikra su juo susijusi tikslinė veikla : - nebūdinga tam tikra su juo susijusi tikslinė veikla.

Dar kartą pažymėtina, kad šie požymiai būdingi vienaskaitos iliatyvo formai.

5.2. Šiek tiek kitokį semantinį atspalvį tiriamoji forma įgyja tokiuose kontekstuose:

(7) *tai_ti_kātrīē lī.ka. kā.imi | e._katu--- | kitūš iškīēla. laukūosaⁿ | vīēņkiemūosaⁿ | žē.mi. razdalī.ja ||* (J. D.-R., 1918, Dindos)⁵;

(8) *īrē.be.sēī. plē.ša. i_nē.ša | vē.ža | i_vē_statī t | tai_tūos pali.ka. in_vīēta.s val--- | valžē || ne_lx ckū prā.šie | ne_savanš rei | ne_savanš rei išē.ja.m laukūosan | i_vā pamiškiēj ko.- kš.n || paskī.re. ir_plē.še ||* (J. D.-R., 1918, Dindos).

Šiuose pavyzdžiuose referentas yra daugiskaitos iliatyvas *laukuosan / laukuosna*. Referencinę aplinką žymi daiktavardis *kaimas* ir veiksmažodžiai *iškėlė* (7), *išėjome* (8). Formali iliatyvo funkcija tokia pati, kaip ir anksčiau aptartuose pavyzdžiuose –

⁵ Čia dar galima paminėti LKŽe pateiktą pavyzdį *Seniau mes kaime gyvenom, tik paskui išėjom ant laukū (į vienkiemius)* (Veliuona) ir Zieteloje užrašytą *Jau aš norėjau ait an lauko*.

numanomi subjektai juda į atvirą erdvę. Tačiau vieta, iš kurios judama, nėra uždaras objektas. Tai geografinis regionas, žymimas daiktavardžiu *kaimas* ((7) pavyzdyje, (8) – numanomas). Šiuose pavyzdžiuose subjektų slinkties kryptis yra iš vienos formaliai atviros erdvės į kitą. Leksema *laukas*, žyminti tuščią erdvę, čia priešinama su apgyvendinta, apstatyta erdve – kaimu.

Apie tokį tiriamosios formos vartojimo atvejį kalba ir Lipartė straipsnyje „Iliatyvo resp. prievoksmio *laukan* reikšmės ir galimi sinonimai lietuvių tarmėse“ (2000: 145–146). Minėtojo tipo pavyzdžius autorė priskiria konkrečiai veiksmo vykimo vietai po atviru dangumi su nenurodyta paskirtimi. Pasak tyrėjos, šiuo atveju pagrindinė leksemos *laukas* ir jos formų funkcija yra skiriamoji: laukas yra priešprieša miškui, gyvenvietei arba (dažniau daugiskaitos forma) miestui ar kaimui⁶.

Rytų aukštaičių vilniškių šnektų aptartojo tipo kontekstuose vartojamas iliatyvas *laukuosun* ne tik žymi veiksmo kryptį į atvirą erdvę, bet ir įgyja skiriamąjį požymį. Atkreiptinas dėmesys, jog tai būdinga daugiskaitinei tiriamosios leksemos iliatyvo formai.

LKŽe penktoji žodžio *laukas* reikšmė yra ‘kaimas, sodžius (skiriant nuo miesto)’. Rytų aukštaičių vilniškių šnektose minėtoji leksema ‘vienkiemio’ reikšmę įgyja tik pavartota daugiskaitos forma ir žymėdama buvimą ar judėjimą į ja nusakomą vietą.

Iš aptartų pavyzdžių išryškėja tokios pat opozicijos, kaip ir iliatyvo *laukan*, reiškiančio judėjimą į dirbamos žemės plotą, tik pridėtina dar viena, nurodanti skiriamąjį požymį (– užstatyta erdvė : + neužstatyta erdvė). Skiriasi ir veiklos, kurią referentas vykdo įvardijamoje vietoje, pobūdis – pirmuoju atveju tai yra fizinė darbinė (šienauti, pjauti ir pan.), antruoju – neapibrėžta veikla (ją galima būtų įvardyti veiksmažodžiu *gyventi*).

5.3. Leksemos *laukas* iliatyvas rytų aukštaičių vilniškių šnektose vartojamas ir dar vieno tipo kontekstuose:

(9) *ir_á.na(s) sá.ka. ka(p)_pavá.lge. | išėjá. | jĩ pĩkĩnĩ pradėjá. | jis_laukañ. išėjá. isipĩkina. ||*
(J. K., 1926, Šileikiškė);

(10) *jė.igu jĩš išėja. laukañ. | iškař.t gřĩrna | a_jėĩ.gu iš_láũ.ká. atėĩ.na kambariñ. | ir_vėĩl gřĩr-
na | já.m_jáũ ý.rá. trũksta ||* (O. B., 1930, Krikonys);

(11) *aná kai_kás kalbé davó. sá.kó. un_aguõnu. |aná išėĩ.na laukañ. | kap_vėjas pũ.če | pa-
vė.juĩ. í. kaĩ.ba išėĩ.na ||* (1932, Stanislavavas).

Pateiktuosiuose kontekstuose tiriamosios formos referencinė aplinka (veiksmažodis *išėjo*) rodo, jog subjektas juda iš uždaro tūrinės erdvės ((9) ir (11) pavyzdžiuose ji numanoma – patalpa, kur buvo valgoma ar kažkas veikiama, (10) pavyz-

---

⁶ Pabrėžtina, kad pavyzdžių, kur iliatyvo formos *laukan* vartojamos tokia miestui ir kaimui priešinama vienkiemio reikšme, Evijai Lipartei rasti nepavyko.

dyje – kambarys) į atvirą erdvę. Atviros erdvės paskirtis šiuose kontekstuose nėra aktuali. Svarbiausias čia subjekto judėjimas į skirtingų dimensijų erdves⁷. Išryškėja skiriamasis iliatyvo *laukan* požymis, šiuo atveju įvardijantis vidaus ir išorės opoziciją. Ypač ji aiški (10) pavyzdyje (kambarys (vidus) : laukas (išorė)). Tai nebuvo būdinga anksčiau aptartiems iliatyvo vartojimo atvejams. Taip pat pastebėtina, kad tokio tipo kontekstuose užfiksuota tik vienaskaitos iliatyvo forma.

Daugelis kalbininkų (Laigonaitė 1957b: 49), Ulvydas 2000: 291 t. ir kt.) panašaus tipo kontekstuose vartojamą iliatyvo formą *laukan* yra linkę laikyti prieveiksniu. Mikulskas (2003: 85) remdamasis šiaurinių Lietuvos šnektų⁸ ir LKŽ duomenimis nurodo iliatyvo *laukan* prieveiksmėjimo motyvus. Pasak jo, spartų aptariamiosios formos prieveiksmėjimą greičiausiai lėmė daiktavardžio *laukas* semantinės struktūros abstraktėjimas. Šio daiktavardžio abstrakčiausios reikšmės ‘vieta po atviru dangum’ ir ‘išorė’ dažniausiai žymi tik erdvės opozicijos *vidus* : *išorė* vieną pusę. Autorius teigia, jog tokia leksema prarandanti objektinę reikšmę, tik abstrakčiai rodanti kryptį erdvėje (iš vidaus į išorę) ir faktiškai jau esanti prieveiksmis.

Reikėtų pasvarstyti, ar ir rytų aukštaičių vilniškių šnektose minėtuose kontekstuose vartojamas vienaskaitos iliatyvas *laukan* laikytinas prieveiksniu. Kaip jau minėta, čia iliatyvas yra gyvai vartojamas, paradigmintis, linksnis. Kaip ir visi iliatyvai, forma *laukan* nėra atitrūkusi nuo paradigmos. Tuo tarpu prieveiksniu laikytinos formos dažniausiai nuo jos yra nutolusios.

Prisiminus Mikulsko (2003: 85) mintį, kad leksema *laukas*, vartojama reikšme ‘vieta po atviru dangum; išorė’, prarandanti objektinę reikšmę ir tik abstrakčiai rodanti kryptį erdvėje, norėtusi atkreipti dėmesį į pragmatinį kalbos akto aspektą. Lingvistinė pragmatika tiria, kaip reikšmės perdavimas priklauso nuo pasakymo konteksto, žinių apie pokalbio dalyvių statusą, interferuotos kalbėtojo intencijos, pasakymo būdo, vietos laiko ir t. t. (žr. Ryvitytė 2011: 7–12). Turint tai galvoje, galima paprieštarauti minčiai, jog minėta reikšme vartojama forma *laukan* praranda objektinę reikšmę. Konkrečiame kontekste adresantas, perduodamas adresatui tam tikrą informaciją (mūsų aptariamuoju atveju tai yra nuoroda, kad subjektas / objektas juda iš uždaros erdvės į atvirą), ją sieja su daugeliu kalbinių ir nekalbinių faktorių. Konkrečiuose kontekstuose forma *laukan* suvokiama ne tik kaip abstrakcija „išorė“, bet ir kaip konkreti vieta. Adresantas, sakydamas „einu laukan“, gal-

⁷ Tokio tipo kontekstuose rytų aukštaičių vilniškių tarmėse gali būti vartojamos ir leksemos *oras* iliatyvo formos, plg. *oras* antroji reikšmė ‘vieta po atviru dangumi, laukas’: *tai ai.nam’e jau orañ. klaus’ėc’ | kur šuvà ló.s* (Padvarės); *patstatė tinai įir i.švedė orar ta.s merga.s pa.s ta.s akėšas ir prə.rəšė ažu kasr* (ps.) (Žižmai) (DvŽ II 33). Šiame straipsnyje leksemos *oras* iliatyvo formos plačiau neaptariamos.

⁸ Straipsnyje autorius remiasi Alekso Girdenio ir Genutės Kačiuškienės straipsniu „Paraleliniai reiškiniai latvių ir šiaurinių lietuvių veiksmažodžio sistemose“ (2000: 307–314).

voje turi ir konkrečią vietą, į kurią pateks išėjęs iš uždaros patalpos. (9) ir (10) pavyzdžiuose, manytina, tai bus kiemas, (11) – kiemas arba atvira vieta prie namų. Čia dar galima nurodyti tokį pavyzdį:

- (12) *aš_sakāũ. | nē. brā.l̄ | jāu_su_ši.t̄.ku niekadā nē.jāũ. š'kt ir_neišũ || ir_aš_rā.s ir_nu-ē.-jāũ. | nugi_ā.nas vi.rāšni.s | ir_acist'ójāũ || ir_ā.nas išē.jā. | išē.jā. | paskuī. mergai.tē.s išē.jā. laukañ. | ti.nā.į an_sā.vā. rēī.kalā. tēna.s ||* (J., 1938, Ažušilė).

Šiame kontekste iliatyvas *laukan*, pavartotas su veiksmažodžiu *eiti*, įgyja dar vieną reikšminį atspalvį – reikšmę ‘tuštintis’⁹.

Rytų aukštaičių vilniškių šnektose su slinkties veiksmažodžiais vartojamos vienaskaitos iliatyvo formos *laukan* interpretavimas neatsiejamas nuo konteksto ir pragmatinės informacijos. Tik šie veiksniai gali padėti apibrėžti konkrečiu atveju vartojamos formos reikšmę, o taip pat ir gramatinį statusą.

Kadangi tiriamosiose šnektose iliatyvas, kaip jau minėta, yra paradigminis linksnis, o formos *laukan*, vartojamos reikšme ‘vieta po atviru dangumi; išorė’, negalime laikyti visišku abstraktu, galima daryti išvadą, jog rytų aukštaičių vilniškių šnektų forma *laukan* nėra suprieveiksmėjusi. Ji laikytina vienaskaitos iliatyvo linksniu.

5.4. Atskirai aptartina dar viena, paskutinė, tiriamąją formą iliustruojančių pavyzdžių grupė:

- (13) *nũ | šituõ s rĩ bus visũs kur_jāũ_nakov'jõ. | tai_ĩ.šneš laukañ ||* (J. B., 1916, Mileikiškiai);
(14) *taĩ nušā.vā.ji. | i_nā.mu. ažũ.dege. ši.tu. || ē. | jā. žmā_nai i_mefgā tie mažā | tai liēpe. lā.pšř š isinē.št laukañ | e_tũ. diēdu. anā tĩ se. aš_nežināũ ar_sũ.dege. taz_diēdas | su_namũ || tēp_kat | bāũ.dē. iš_visũ. šā_nu. ||* (A. G., 1936, Bėčionys);
(15) *alē viš_tiek j'z_gi lauka(n) nemesi_gi | va_ši.te viš_tiek_vā.Ĵgi.davā.m ||* (E. M., 1928, Smilginiškė).

Nurodytuose kontekstuose referencinę aplinką įvardija veiksmažodžiai *iš(si) nešti* ir *mesti*. Jie priskirtini prie šalinimo (atskyrimo) reikšmės veiksmažodžių (plačiau žr. Mikulskas 2003: 84).

(15) pavyzdyje nusakomo veiksmo kryptis yra iš uždaro objekto („namai“) į atvirą erdvę. (13) ir (14) pavyzdžiuose kryptis konkrečiai nenurodyta, tačiau numanoma, jog ji yra tokia pati. Taigi, šiuose kontekstuose vėl išryškėja opozicija vidus : išorė, bet čia ji kitokio pobūdžio nei aprašytoji (9)–(11) pavyzdžiuose.

Lipartė (2000: 149–150) taip pat mini panašaus tipo atvejus ir aprašydama juos aptaria partikulinius veiksmažodžius. Dėl partikulinių veiksmažodžių susidariusią vieną iš ternarinės veiksmo sistemos kategorijų – perficientyvą – yra apžvelgę Gir-

⁹ Plačiau apie frazeologizmą *eiti laukan* žr. Lipartė 2000: 150–151.

denis ir Kačiuškienė (2000: 307–314; dar žr. Kaikarytė, 2011). Perficientyvas sudaromas su tam tikrais „nublukusios” semantikosrieveiksmiais – postverbiais, savo reikšme ir funkcija artimais perfektyvinio veiksmažodžio priešdėliams. Eidami po vadinamųjų anihiliacinės reikšmės veiksmažodžių, šie postverbiai rodo, kad veiksmas artėja prie pabaigos arba tam tikros ribos. Pasak minėtojo straipsnio autorių, šis reiškinys būdingas tik šiaurinėms tarmėse (šiaurės vakarų žemaičių, šiaurinių šiaurliškių ir panevėžiškių šnektoms) ir yra atsiradęs dėl kaimyninės latvių kalbos poveikio¹⁰ (Girdenis, Kačiuškienė 2000: 311). Lipartė teigia, kad šis reiškinys nėra vien tik nurodytų tarmių ypatybė, ir dėl to esą negalima tvirtinti, jog jis atsirado dėl latvių kalbos įtakos. Jos duomenimis, atskiri pavyzdžiai užrašyti taip pat iš vakarų, vidurio aukštaičių ir už Lietuvos sienų (Baltarusijoje) esančių lietuvių kalbos salų (Zietelos, Lazūnų, Ramaškoniu).

Mikulskas (2003: 75, 5 išn.) pastebi, kad Lipartės pavyzdžiai rodo tik lokalinę reikšmę, o vadinamosios partikulos, kaip ir jų priešdėliniai atitikmenys, čia neatlieka veiklo rodiklio funkcijos¹¹. Autorius taip pat atkreipia dėmesį, jog forma *lauka(n)*, ypač einanti po slinkties veiksmažodžių, dažnai gali būti suprantama dviprasmiškai. Šio neaiškumo priežastis – daiktavardžių, iš kurių yra kilę tokios formos, semantinė raida abstraktėjimo link. Tyrėjas teigia, kad „bendrai tereikšdamos veiksmo kryptį iš vidaus (centro) į išorę (periferiją), šios iliatyvo formos labiau linkęrieveiksmėti ir menčiau tinka reikšti perficientyvui svarbią ribos funkciją. Kadangi formos *lauka(n)* (ir lokaliniai variantai) bei *šalin* plačiai vartojamos visoje Lietuvoje kaip kryptiesrieveiksmiai, dėl galimos dvejopos interpretacijos sunkiau atpažinti jų postverbinės vartosenos atvejus. Sprendžiant šių formų leksikografinio pateikimo klausimą neaiškiais atvejais reikėtų orientuotis į tą geografinę perficientyvinų konstrukcijų paplitimo ribą, kurią šiaurinėse lietuvių tarmėse patikimai eksplicuoja populiariausio postverbo *žemė(n)* (ir jo lokaliųjų variantų) vartoseną” (Mikulskas 2000: 82–86).

Minėtuose rytų aukštaičių vilniškių šnektų pavyzdžiuose vartojama forma *laukan* nėra postverbas. Aptariamuosiuose kontekstuose iliatyvo *laukan* judėjimo kryptis lieka tokia pati, kaip ir ankstesniuose pavyzdžiuose – iš vidaus į išorę. Čia ryški vidaus : išorės opozicija, iliatyvas *laukan* dažnai menkai težymi objektinę reikšmę, o reiškia abstrakčią vietą išorėje ((18) ir (20) pavyzdžiai). Šis iliatyvas savo reikšme

¹⁰ Plg. š. žem. *Kiřskit kójė žėmėn* (Tirkšliai) = la. *Cėrtiēt kāju nuōst, Tas vėlnias jau šķęsta žėmyn* (Šatės) = la. *Tas vėļns jau sliķst nuōst, Māļkų neturiū - žiēmą šalū i žēmę* (Papilē) = la. *Malkas mān nāv - ziēmā salstu nuōst* (Girdenis, Kačiuškienė 2000: 308–309).

¹¹ Remdamasis LKŽ kartoteka Rolandas Mikulskas nubrėžia tikslią šiaurinėse šnektose vartojamų perficientyvinų konstrukcijų paplitimo liniją. Joje į perficientyvinų konstrukcijų paplitimo arealą dar įterpti šiauriniai kupiškėnai ir uteniškiai (Mikulskas 2003: 76).

yra nutolęs nuo pagrindinių leksemos *laukas* reikšmių. Galima manyti, kad vienaskaitos iliatyvas *laukan*, vartojamas su šalinimo (atskyrimo) reikšmės veiksmažodžiais, yra linkęs prieveiksmėti¹².

6. APIBENDRINIMAS

Iš pateiktos medžiagos matyti, kad rytų aukštaičių vilniškių šnektose leksemos *laukas* iliatyvo formų funkcija yra nurodyti veiksmo kryptį: (a) iš uždaro objekto¹³ į konkrečią, turinčią tam tikras ribas, atvirą erdvę, kur vykdoma tam tikra tikslinė veikla; (b) iš uždaro objekto į abstrakčią, neturinčią tam tikrų ribų, atvirą erdvę, kur nebūtinai vykdoma tam tikra tikslinė veikla.

- Tiriamojo iliatyvo reikšmės nuo pagrindinių leksemos *laukas* reikšmių nesiskiria tais atvejais, kai juo nurodoma veiksmo kryptis į dirbamą žemę, pasėlių plotą ir vietą po atviru dangumi. Ir vienu, ir kitu atveju vartojamos vienaskaitos iliatyvo formos.
- Ryškesnį reikšminį atspalvį įgyja daugiskaitos iliatyvo forma *laukuosun*, kontekstuose priešinama su leksemomis, žyminčiomis apgyvendintą geografinę objektą. Veiksmo kryptis yra iš atviro objekto į atvirą erdvę, iš užstatytos erdvės į neužstatytą. Tokiais atvejais šis iliatyvas vartojamas 'vienkiemio' reikšme.
- Rytų aukštaičių vilniškių šnektų vienaskaitos iliatyvo forma *laukan*, nurodanti veiksmo kryptį į vietą po atviru dangumi, išorę, laikytina paradigminiu linksniu, išskyrus tuos atvejus, kai ji vartojama su šalinimo (atskyrimo) reikšmės veiksmažodžiais. Tada ši forma yra linkusi prieveiksmėti.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

DvŽ II – Mikulėnienė Danguolė, Morkūnas Kazys, Vidugiris Aloyzas 2006: *Dieveniškųjų šnektos žodynas 2*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Gelumbeckaitė Jolanta 1997: Postpoziciniai vietininkai J. Bretkūno Evangelijos pagal Luką vertime. – *Baltistica* 32(2), 179–202.

Girdenis Aleksas, Kačiuškienė Genutė 2000: Paraleliniai reiškiniai latvių ir šiaurinių lietuvių veiksmažodžio sistemose. – *Kalbotyros darbai* 2, 307–314. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

---

¹² Tvirtai teigti, kad nurodytuose kontekstuose tiriamosios formos reikšmė visada abstrakti, negalima. Gramatinį statusą čia vėl lemia kontekstinė ir pragmatinė informacija, plg. (14) pavyzdį arba paliepiamą „Išmesk tu jį *laukan*“, kur *laukan* suvokiamas kaip kiemas ar vieta prie namų.

¹³ Dažnai objektas ar vieta, iš kurios judama, yra numanomas.

- Kaikarytė Aušra 2011: *Perficientyvas šiaurinėse šiauliškių šnektose, Tarptautinės mokslinės konferencijos Kalba ir jos tyrimo aspektai tezės*. Vilnius. Prieiga internete: http://lki.lt/LKI_LT/images/Naujienos/20111124_bendros_tezes.pdf.
- Kavaliūnaitė Gina 2003: Postpozicinių vietininkų sistema Chylinskio Naujojo Testamento vertime. – *Acta Linguistica Lithuanica* 49, 33–49.
- Klein Wolfgang 1990: Überall und nirgendwo. Subjektive und objektive Momente in der Raumreferenz. – *Sprache und Raum. Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 78, 9–42.
- Laigonaitė Adelė 1957a: Pašalio vietininkai dabartinėje lietuvių kalboje. – *Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 21–39.
- Laigonaitė Adelė 1957b: *Vietininkų reikšmė ir vartoseną dabartinėje lietuvių kalboje*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Lipartė Evija 2000: Iliatyvo resp. prieveiksmio *laukan* reikšmės ir galimi sinonimai lietuvių tarmėse. – *Acta Linguistica Lithuanica* 43, 144–152.
- LKA III – *Lietuvių kalbos atlasas 3. Morfologija*. Vilnius: Mokslo, 1991.
- LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: www.lkz.lt.
- Mikulskas Rolandas 2003: Postverbų pateikimo problema *Lietuvių kalbos žodyne*. – *Acta Linguistica Lithuanica* 48, 71–96.
- Padučeva – Падучева Елена Викторовна 2001: *Высказывание и его соотносительность с действительностью*. Москва: УРСС.
- Petkelytė Justina 2010: *Vietos raiška šiaurės rytų aukštaičių vilniškių patarmėje (iliatyvo, prielinksnių in, un semantika ir santykiai)*. Magistro darbas.
- RAVDB – *Rytų aukštaičių vilniškių duomenų bazė*. Prieiga internete: www.baze.vilniskiai.eu.
- Ryvitytė Birutė 2011: *Lingvistinės pragmatikos įvadas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Rosinas Albertas 1995: *Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Rosinas Albertas 2000: Baltų kalbų postpozicinių vietininkų kilmės ir jų raidos klausimu. – *Baltų kalbos amžių kaitoje. IX tarptautinio baltistų kongreso pranešimų tezės*. Ryga, 272–273.

Rosinas Albertas 2001a: Inesyvo ir adesyvo formų kilmės ir raidos klausimu. – *Baltistica* 35(1), 173–183.

Rosinas Albertas 2001b: *Mikalojaus Daukšos tekstų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Ulvydas Kazys 2000: *Lietuvių kalbosrieveiksmai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Vater Heinz 1996: *Einführung in die Raum-Linguistik*. Hürth: Gabel Verlag.

Vater Heinz 2005: *Referenz-Linguistik*. München: Wilhelm Fink Verlag.

Zinkevičius Zigmąs 1966: *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.

Zinkevičius Zigmąs 1980: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika* 1. Vilnius: Mokslas.

Zinkevičius Zigmąs 1982: Lietuvių kabos postpoziciniai vietininkai. – *Baltistica* 18(1), 21–38.

Žilinskaitė Eglė 2010: *Vietos raiška Mikalojaus Daukšos Postilėje: postpoziciniai vietininkai ir jų funkciniai ekvivalentai*. Daktaro disertacija.

On the Semantics of Illatives *laukan, laukuosun* in the Subdialects of the Eastern Aukštaitian of Vilnius

SUMMARY

Scientific literature provides an in-depth discussion on the issues of formation and development of postpositive locatives in the Lithuanian language; the locatives in the old writings have received considerable attention in research studies. However, only individual linguists have so far focused on the semantic analysis of the afore-mentioned forms. The article discusses the illative forms *laukan, laukuosun* of the lexeme *laukas* used in the subdialects of the Eastern Aukštaitian of Vilnius in the semantic aspect. The analysis is based on the theoretical principles of reference linguistics focusing on the interpretation of relations between linguistic expression and the reality and the importance of contextual information. After defining that the function of the illative is to denote the movement of one or another direction (from open to close space and vice versa), the article brings forward the tasks to identify: (a) how the illatives of the lexeme *laukas* used in different contexts differ from the defined function of this form and (b) whether the meaning of the illative, being a paradigmatic case, differs from the principal meanings of the lexeme *laukas*. Four cases of usage of the illative *laukan, laukuosun* associated with different contexts are separately discussed. After discussing the material, conclusions are made that the function of the illative forms of the lexeme *laukas* in the subdialects of the

Eastern Aukštaitian of Vilnius is to specify the direction of action from a closed object into a specific open space delineated by certain boundaries and defined by certain targeted activities or from a closed object into an abstract open space without specific boundaries, which is not necessarily defined by certain targeted activities. The meanings of the illative under analysis do not differ from the meanings of the principal lexeme *laukas* in such cases when it is used to denote the direction of action to the cultivated land, crop area and place under the sky. The plural illative form *laukuosun* acquires a more vivid notional shade, when it is juxtaposed to the lexemes denoting the settled geographical object in different contexts. The singular illative form *laukan* denoting the direction of action to a place under the open sky, outwards, is considered a paradigmatic case, except for the cases, where it is used with the verbs denoting the meaning of expulsion (separation). Therefore, the form is inclined to adverbialization.

Įteikta 2012 m. spalio 11 d.

DAIVA KARDELYTĖ-GRINEVIČIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

d.kardelyte@freemail.lt; d.kardelyte@hotmail.lt